

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-18>

УДК 321.01

## Теоретичні засади соціально-економічного розвитку регіону як складник державного регулювання економіки

**Мельник В.В.**

кандидат економічних наук,  
доцент кафедри економіки та соціально-поведінкових наук  
Уманського державного педагогічного університету  
імені Павла Тичини

У статті розглянуто складники економічного розвитку та державне регулювання цих процесів. Виокремлено базові напрями державного регулювання розвитку економіки. Досліджено компонентну структуру механізму державного регулювання економіки, проаналізовано та охарактеризовано його складники. Визначено та обґрунтовано принципи державного регулювання економіки.

**Ключові слова:** концепція сталого розвитку; регулювання; державна політика; розвиток територій; регіон; регіональний розвиток.

Мельник В.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрены составляющие экономического развития и государственная регуляция этих процессов. Выделены базовые направления государственной регуляции развития экономики. Исследована компонентная структура механизма государственной регуляции экономики, проанализированы и охарактеризованы его составляющие. Определены и обоснованы принципы государственного регулирования экономики.

**Ключевые слова:** концепция устойчивого развития; регулирование; государственная политика; развитие территорий; регион; региональное развитие.

Mel'nik V.V. THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION AS A COMPONENT OF THE STATE REGULATION OF THE ECONOMY

The article describes the components of economic development and state regulation of these processes. There are highlighted the basic directions of state regulation of the economy. Defined component structure of the mechanism of state regulation of the economy are discussed and described its components. Determined and proved principles of state regulation of the economy.

**Keywords:** concept of sustainable development; regulation; public policy; development of territories; region; the regional development.

**Постановка проблеми.** Питання розвитку і взаємодії регіонів є надзвичайно актуальними для України, адже відсутність обґрунтованої політики регіонального розвитку держави може привести до зростання диспропорцій та загострення економічних, політичних і соціальних проблем. Налагодження ефективного, сталого соціально-економічного розвитку регіону займає ключове місце у системі нової регіональної політики.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Багатогранність регіональних процесів зумовлює потребу цілеспрямованої діяльності державних і місцевих органів влади у всіх сферах соціально-економічних процесів. Досвід державотворення засвідчує те, що курс на соціально орієнтовану трансформацію економіки матиме шанс на успіх тоді, коли до його

здійснення будуть активно залучені регіони. Практика показує, що немає єдиного уніфікованого підходу до управління економічними процесами в такій територіально диверсифікованій державі, як Україна, а сама глибина втручання центру в регіональні процеси повинна мати свої розумні межі. Водночас визнається, що саме у посиленні реального впливу регіонів на економічні процеси полягає сучасна стратегія ринкових перетворень [1, с. 26–27].

Визначення проблем і стратегічних пріоритетів регіонального розвитку України розглядаються в працях: О.Ю. Амосова, О.В. Безуглого, О.П. Кірдан, О.С. Конотопцева, С.В. Краснопорова, В.В. Мамонова, Н.М. Мельтюхової, О.В. Ольшанського, В.О. Стойка та інших дослідників. Проте наявні дослідження при-

свячені в основному економічним, теоретичним і прикладним проблемам розвитку регіонів. При цьому науковцями мало уваги приділяється проблемам державного регулювання розвитку територіально-адміністративних одиниць.

Дослідження соціально-економічного та екологічного стану регіонів України, прогнозування динаміки їх розвитку порівняно з регіонами країн ЄС свідчить про недостатній рівень ефективності та результативності регулюючих заходів, обмеженість ресурсів для їх реалізації, нерозвинуту територіальну та виробничу інфраструктуру, на основі чого можна дійти висновку про необхідність удосконалення наявних та розроблення нових наукових засад регулювання регіональної економіки.

**Постановка завдання.** Мета статті передбачає характеристику теоретичних підходів соціально-економічного розвитку регіонів України за активної участі держави в контексті запровадження основних аспектів сталого розвитку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** На державному рівні проголошено, що регулювання соціально-економічного розвитку регіонів належить до пріоритетних завдань державного управління, є одним із ключових питань у процесі становлення нової моделі соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні, вагомим механізмом забезпечення територіальної цілісності та стабільності в державі. Таким чином, важливу роль у трансформації національної економіки відіграє регіональна економічна політика, сприяння реалізації якої має стати головною метою багатовекторної діяльності держави.

Досвід становлення української незалежності показує неспроможність центральної влади адекватно реагувати на потреби регіонів і усвідомлення нею необхідності прискорення процесів формування нового спектру повноважень місцевих територіальних громад, підвищення ролі органів самоврядування у вирішенні як оперативних, так і стратегічних питань розвитку регіонів [2, с. 104].

Під економічним регіоном більшістю дослідників розуміється цілісна територія країни зі своєю спеціалізацією, структурою виробництва і внутрішніх зв'язків [3, с. 120].

У науковій літературі регіон розглядається як:

1) адміністративно-господарська одиниця (територія), а саме: район, область, край, округ;

2) економіко-географічне утворення, тобто частина території країни з однорідними при-

родними умовами і специфічною спрямованістю розвитку продуктивних сил;

3) група сусідніх держав із загальними історичними традиціями і взаємопов'язаною економікою [4, с. 89].

Держава покликана сприяти підтримці економічної, соціальної і політичної стабільності в кожному регіоні, забезпеченню їх ефективної взаємодії, поєднанню конкретних підходів до вирішення проблем окремих регіонів у єдності із загальними принципами функціонування ринку на всій території. Основні параметри регіонального розвитку задаються центром у вигляді законодавчих і нормативних актів. Це стосується порядку й механізму приватизації, ціноутворення, податкової політики тощо. Центр виробляє єдину науково-технічну політику, яка має бути основним чинником стабілізації економіки в регіонах, сприяти формуванню інтелектуального й кадрового потенціалу, особливо у сфері фундаментальної науки [5, с. 33].

У сучасній регіоналістиці є різні розуміння та тлумачення поняття регіонального розвитку, кожне з яких має право на існування з погляду відтворення того чи іншого аспекту регіоналізму. З погляду проведення економічної та соціальної регіональної політики у контексті регіоналізації державного управління державним сектором економіки привертає увагу розуміння регіонального розвитку як режиму функціонування регіональної системи, який забезпечує позитивну динаміку параметрів рівня життя населення за рахунок стійкого і збалансованого відтворення соціального, господарського, ресурсного та екологічного потенціалів території [6, с. 601].

Державну регіональну політику розглядають у сукупності двох аспектів: по-перше, як регіональну політику держави, що виявляється через здійснення органами державної влади системи заходів у політичній, економічній, демографічній, соціальній, інноваційній, екологічній, гуманітарній, національній сферах, яка враховує особливості кожного регіону; по-друге, як внутрішню політику регіонів, яка здійснюється органами управління регіоном (зокрема, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування) самостійно для забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку територій, максимального забезпечення потреб населення регіону, раціонального використання всіх регіональних ресурсів за умови врахування загальнодержавних інтересів [7].

Державним регулюванням розвитку регіонів слід вважати цілеспрямований систематичний вплив з боку держави, спрямований на підтримання соціально орієнтованого, сталого і збалансованого розвитку регіонів з метою забезпечення максимально високих і рівних соціальних стандартів життя населення незалежно від місця проживання, який полягає у створенні необхідної нормативно-правової бази, інституційного, інформаційного та кадрового забезпечення з використанням програмно-цільових методів і відповідного фінансово-економічного інструментарію [8].

В умовах переходу до ринкової економіки та формування демократичних засад державного управління на основі вдосконалення місцевого самоврядування актуальною є проблема формування механізмів реалізації регіональної економічної політики. У контексті євроінтеграційних процесів головною метою державної регіональної політики соціально-економічного розвитку України є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку територій, усунення асиметрії розвитку регіонів України, активізація залучення людського потенціалу регіонів для забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону [9, с. 322].

Ідеї сталості, збалансованості й соціальної орієнтації зародились у західних концепціях регіонального розвитку 70-х років ХХ століття. Термін «сталість» узагалі характерний для теорії систем, а під сталістю регіональної соціально-економічної системи розуміють її здатність залишатися відносно незмінною, тобто зберігати структуру і функціональні особливості впродовж певного часового інтервалу всупереч будь-яким ендегенним і екзогенним подразникам [10, с. 25].

У концепції державної регіональної політики України 2001 р. визначено, що державна регіональна політика є складовою частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку України, тісно пов'язаною зі здійсненням адміністративної реформи та впорядкуванням адміністративно-територіального устрою, і реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів для забезпечення ефективного комплексного управління економічним та соціальним розвитком України та її регіонів – Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя [11].

А в концепції державної регіональної політики України 2008 р. визначено, що державна регіональна політика – це сукупність страте-

гічних заходів, засобів, механізмів, інструментів та взаємоузгоджених дій органів державної влади та місцевого самоврядування для забезпечення розвитку держави загалом та сталого збалансованого розвитку її регіонів відповідно до поставлених цілей: створення повноцінного життєвого середовища для людей на всій території України; забезпечення просторової єдності держави; сталого збалансованого розвитку її регіонів [12].

Взагалі, коли йдеться про державну регіональну політику, мається на увазі не місцева, а національна політика з урахуванням територіальних інтересів. Іншими словами, та, яка здійснюється органами управління регіону з урахування загальнонаціональних інтересів. Або ж державна регіональна політика – це система заходів, спрямованих на регулювання розвитку адміністративно-територіальних утворень заради досягнення спільної національної мети.

При цьому соціальна орієнтація регіонального розвитку пов'язана зі спрямованістю функціонування всіх підсистем на підвищення рівня та якості життя населення, індикаторами якого є динаміка регіонального рівня споживання, соціальних благ, народжуваність і смертність, фізичне й духовне здоров'я населення, тривалість життя тощо [13, с. 28–29].

Збалансованість регіонального розвитку передбачає дотримання особливої для кожної регіональної системи пропорції складників її потенціалу, елементів яких бракує структурі регіону, та подолання деструктивності інших складників, стимулювання внутрішньорегіональних і міжрегіональних зв'язків [14, с. 596].

Важливо відмітити в контексті вище сказаного, що державне регулювання розвитку регіонів, як і будь-яка інша діяльність держави, потребує також належного нормативно-правового забезпечення. Назріла нагальна потреба у прийнятті низки законів та підзаконних актів, які б нормативно закріпили довгострокову концепцію регіонального розвитку, базові засади державного регулювання розвитку регіонів тощо.

Зокрема, одним із важливих законодавчих актів є Закон України від 05.02.2015 р. № 156 «Про засади державної регіональної політики», в якому визначено основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України

Інтенсифікація використання регіонального потенціалу розвитку території має відбуватись у таких напрямках:

- підвищення ефективності функціонування системи управління соціально-економічним потенціалом у регіонах;

- пошук оптимального співвідношення місцевих, регіональних і державних інтересів;

- удосконалення методів формування місцевих і регіональних ринків та їхньої інфраструктури в контексті забезпечення конкурентоспроможності національної економіки;

- формування інвестиційної політики з урахуванням специфіки конкретних регіонів;

- формування ефективної системи управління майном різних форм власності;

- інтенсифікація та підвищення ефективності використання місцевих ресурсів [15].

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України в основі функціонування механізмів реалізації регіональної політики має бути:

- упорядкування бюджетних відносин;

- формування стабільності дохідної бази;

- розмежування повноважень між центром і регіонами, а також державою і місцевим самоврядуванням;

- функціональна градація регіональних видатків, преференції у сфері економічного регулювання щодо розміщення місцевих замовлень і бюджетного підряду;

- розвиток малого та середнього бізнесу, організація ринкової інфраструктури тощо;

- створення ефективних механізмів функціонування регіональної економіки;

- захист найбільш нужденних соціальних верств населення [16].

Водночас здійснення державного регулювання територіального розвитку в Україні сти-

кається з багатьма труднощами. Перепонами державного регулювання розвитку територій є відсутність єдиної нормативно встановленої процедури «відбору» регіональних проблем для прийняття рішень на державному рівні. До головних перешкод на шляху забезпечення ефективного державного регулювання регіонального розвитку в Україні можна віднести: відсутність системного підходу до регіональної політики, невизначеність стратегічних перспектив регіонального розвитку; недостатнє використання наявних інструментів державного регулювання, спрямованих на стимулювання розвитку регіонів, у тому числі депресивних територій; низьку інституційну та фінансову спроможність місцевих органів влади щодо вирішення питань місцевого значення; відсутність дієвих та ефективних механізмів формування місцевих бюджетів на основі гарантованих державою соціальних стандартів надання послуг населенню незалежно від місця проживання; незавершеність формування та недосконалість моделі управління на регіональному рівні [19, 20, 21].

**Висновки.** За сучасних умов соціально-економічного розвитку державне регулювання адміністративно-територіальних формувань стає ключовою ланкою управлінського впливу. Як наслідок, наявні проблеми регулювання розвитку регіонів, зумовлені складними взаємопов'язаними природними, просторовими, економічними, політичними і соціальними суперечностями, значною неоднорідністю територій країни та великою поліструктурністю територіальної організації влади, вимагають термінового вирішення.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) / В. С. Кравців ; Ін-т регіональних досліджень НАН України. Львів, 2007. 336 с.
2. Підлісна О.А. Стан та перспективи розвитку регіонів України: методи оцінки ефективності територіальних утворень / О.А. Підлісна // Регіональна економіка. 2007. № 1(43). С. 104–116.
3. Павлов В.І. Концептуальні засади управління сталим просторовим розвитком / В.І. Павлов, Н.В. Павліха // Вісник економічної науки України. Науковий журнал. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. № 1(11) – С. 119–124.
4. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: Навч. посіб. / За заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. 352 с.
5. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року: Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. N 1001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF&>
6. Государственное управление основы теории и организации: ученик / под ред. В.А. Кобзаненко. М.:Статут,2000. 912 с.
7. Національна економіка [Текст] / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович. К. : Знання, 2011. 463 с. 2. Melnik, A.F.; Vasina, A. Yu. Zheliuk, T.L.; Popovich, T.M. National economy. Kyiv: Knowledge, 2011. 463 p. (in Ukrainian)

8. Керецман В.Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти [Текст] : Монографія / В.Ю. Керецман. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 188 с. Keretsman, V. Yu. Government control of regional development. Theoretic aspects. Monograph. Kyiv: UADU, 2002. 188 p. (in Ukrainian).
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / редкол.: А.С. Гальчинський, З.С. Варналій, В.М. Геєць, Я.А. Жаліло, Б.Є. Кваснюк, Л.О. Мусіна, Л.І. Плаксий; Нац. ін-т стратег. дослідж. ; Ін-т економ. прогнозування НАН України ; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.
10. Глакий Ю.Н. Регионоведение / Ю.Н. Глакий, А.И. Чистобаев М.: Гардарики 2000. 384 с.
11. Про Концепцію державної регіональної політики [Текст] : Указ Президента України від 25.05.2001 № 341/2001 // Офіційний вісник України. 2001. № 22. Ст. 983.
12. Європейські орієнтири місцевого і регіонального розвитку [Текст] : зб. матеріалів та док. / за ред. М. Пухтинського, М. Власенка; Фонд сприяння місц. самоврядуванню України. К. : Акад. муніцип. упр., 2009. 505 с.
13. Лексин В.Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В.Н. Лексин, А.Н. Швецов. М.: Вид-во УРСС, 1997–372 с.
14. Государственное управление основы теории и организации: ученик / под ред. В.А. Кобзаненко. М.:Статут,2000. 912 с.
15. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / наук. ред. В. М. Геєць ; Інститут економіки і прогнозування НАН України. К.: Фенікс, 2003. 820 с.
16. Крайник О.П. Особливості сучасних підходів до управління регіональним економічним розвитком / О.П. Крайник // Ефективність державного управління зб. наук. пр. / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України. 2014. Вип. 39. С. 413–419.
17. Кірдан О.П. Стан та тенденції розвитку аграрного секторе економіки України // О.П. Кірдан / Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2014. Вип.1. Т.1. С. 155–161.
18. Стойка В.О. Державно-приватне партнерство – рушійна сила інноваційного розвитку країни/ В.О. Стойка, // Агросвіт. 2015. № 6. С. 36–40.
19. Нудельман В. Розробка стратегії розвитку територіальної громади: загальні засади методики / В. Нудельман, І. Санжаровський. К.: Вид-во «Дата Банк Україна», 2002. 232 с.
20. Мельтюхова Н.М. Державне управління як єдність діяльності та відносин: [монографія] / Н.М. Мельтюхова. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. 204 с.
21. Bozeman B., Straussman J.D. Public Management Strategies. San Francisco: Jossey-Bass, 2000.

## REFERENCES:

1. Kravtsiv, V.S. (2007). Regional'na ekolohichna polityka v Ukrayini (teoriya formuvannya, metody realizatsiyi) [Regional Environmental Policy in Ukraine (theory of formation, methods of implementation)]. Lviv. Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
2. Pidlisna, O. A. (2007). Stan ta perspektyvy rozvytku rehioniv Ukrayiny: metody otsinky efektyvnosti terytorial'nykh utvoren [Status and prospects of Ukraine's regions: the methods of evaluating the effectiveness of territorial units]. Regional'na ekonomika – Regional Economy, 1(43), 104-116 [in Ukrainian]
3. Pavlov V.I. Conceptual foundations of sustainable spatial development management / U.I. Pavlov, N.B. Pavliha // Bulletin of economic science of Ukraine. Scientific journal. – Donetsk: LLC “South-East, Ltd”, 2007. № 1 (11) P. 119–124.
4. Public administration in Ukraine: scientific, legal, personnel and organizational basis: Studies. benefits. / For zag. N. G. Nizhnik, V. M., Oleico. – Lviv: Type-in NAT. UN-Tu “Lvivska Politekhnikha”, 2002. 352 p.
5. State strategy of regional development for the period up to 2015 [Electronic resource]: Approved By the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 21, 2006 N 1001. – Mode of access : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF&p>
6. Public administration theory and organization: the textbook / under the editorship of V. A. Kobzarenko. – Moscow:The Statute,2000. – 912с.
7. The national economy [Text] / A.F. Miller, A.Y. Vasin, because Geluk, T.M. Popovich. Q: Known, 2011. 463 p. 2. Miller, F.A.; Vasin, A.Y., Liu E K, T.K.; Popovic, T.M. the national economy. Kyiv: Znannya, 2011. 463 p. 463. (in Ukrainian)
8. Kerecman, Y.V. State regulation of regional development: theoretical aspects [Text] : Monograph / V. Yu. Kerecman. K: View-in UAGU, 2002. 188 p. 6. Keretsman, V. Yu. state control of regional development. Theoretical aspect. Monograph. Kyiv: UADU, 2002. 188 p. (in Ukrainian)

9. Halchynskyy, A.S., Varnaliy, Z.S., Heyets, V.M., Zhalilo, Y.A., Kvasnyuk, B.Y., Musina, L.O., & Plaksiy, L.I. (Eds.). (2004). *Stratehiya ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrayiny (2004-2015 roky) "Shlyakhom yevropeys'koyi intehratsiyi"* [Strategy of economic and social development of Ukraine (2004-2015) "With way of European Integration"]. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, National Institute of Strategic Studies in Ukraine, Ministry of Economy of Ukraine. [in Ukrainian].
10. Smooth Yu. N. *Regional Studies* / Yu. N. Smooth, A. I. Chistobaev-M.: Gardariki 2000. 384 s.
11. Decree of the President of Ukraine No. 341/2001 dated back to May, 25, 2001 "About conception of state regional strategy". In: *Official Bulletin of Ukraine*, 2001, Number 22, item 983. (in Ukrainian)
12. *European orienting points of local and regional development. Information package and documents.* Edited by M. Puhtynskii, M. Vlasenko. Kyiv: The academy of municipal administration, 2009. 505 p. (in Ukrainian)
13. Leksin V. N. *State and regions. Theory and practice of state regulation of territorial development* / V. N. Leksin, A. N. Shvetsov. M.: View-in URSS, 1997. 372 s.
14. *Public administration theory and organization: the textbook* / under the editorship of V. A. Kobzarenko. Moscow: The Statute, 2000. 912 s.
15. Heyets, V. M. (Ed.) (2003). *Ekonomika Ukrayiny: stratehiya i polityka dovhostrokovoho rozvytku* [Ukraine's economy: strategy and policy of long-term development]. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
16. Kraynyk, O.P. (2014) *Osoblyvosti suchasnykh pidkhodiv do upravlinnya rehional'nym ekonomichnym rozvytkom* [Peculiarities of contemporary approaches to the management of regional economic development]. In *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya* [Efficiency of Public Administration]: Vol. 39 (pp. 419-419). Lviv: Lviv Regional Institute of Public Administration of NAPA [in Ukrainian].
17. Kirdan O.P. *State and trends of agricultural sector of Ukraine*// Kirdan O.P. / *Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy*. 2014., Вип. 1, Т. 1., pp. 155–161.
18. Stoika V.O. *Public-private partnerships driving force of innovative development of the country*/ V.O. Stoika // *Agroworld*, 2015, № 6, pp. 36-40.
19. Nudel'man V., and Sanzharovs'kyy I. (2002). *Rozrobka stratehiyi rozvytku terytorial'noyi hromady: zahal'ni zasady metodyky* [Development strategy of the territorial community: general principles of the methodology]. Kyiv: Vyd-vo "Data Bank Ukrayina", p. 232 [in Ukrainian].
20. Mel'tyukhova N.M. (2010). *Derzhavne upravlinnya yak yednist' diyal'nosti ta vidnosyn* [Public administration and the unity of relationship] Kharkov: Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr", p. 204 [in Ukrainian].
21. Bozeman B., and Straussman J.D. (2000). *Public Management Strategies*. San Francisco: Jossey-Bass. [in English].